Reportatge

Els oficis de mar a la Barcelona moderna (segles XVI-XVII): família i societat

Alfredo Chamorro Esteban
Universitat de Barcelona
0000-0002-9986-8074

Data de recepció: 24 de gener 2022
Data d'acceptació: 27 de gener 2022
DOI: https://doi.org/10.51829/Drassana.29.683
CC-BY-NC-ND

Barcelona com a ciutat marítima té una població que viu dels oficis vinculats al mar. Aquest estudi ens apropa a conèixer qui eren i com era la seva vida,

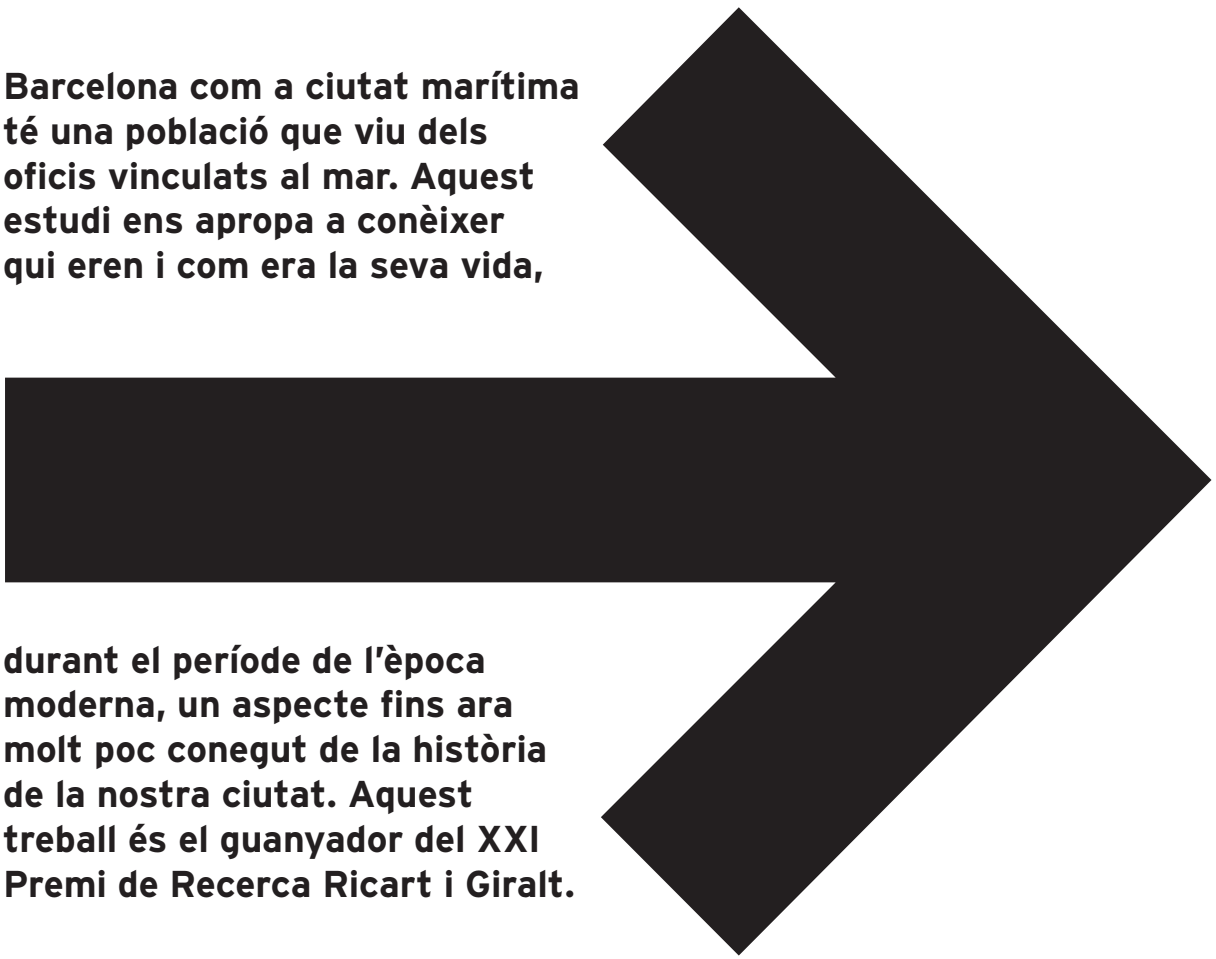

durant el període de l'època moderna, un aspecte fins ara molt poc conegut de la història de la nostra ciutat. Aquest treball és el guanyador del XXI Premi de Recerca Ricart i Giralt.

■ RESUM

La història de la ciutat de Barcelona no es pot entendre sense tenir en compte la seva relació amb el mar. Sovint, però, la historiografia no ha prestat l'atenció adequada a l'orientació marítima de la ciutat, especialment en època moderna. Això, ha fet que bona part de la població de la ciutat, que tenia en el mar el seu mitjà de vida, hagi quedat oblidada al discurs històric. Aquest estudi pretén recuperar per la memòria de la ciutat a la gent que vivia del mar, exercint oficis propis d'aquest medi, com els pescadors, mariners, mestres d'aixa o calafats. Tots ells, amb les seves famílies, conformaven la gent de mar de Barcelona que, sens dubte, contribuí a la conformació identitària de la ciutat i dels seus habitants.

Paraules clau: Barcelona, mar, oficis del mar, pescador, mariner i mestre d'aixa

Los oficios de mar en la Barcelona moderna (siglos XVI-XVII): familia y sociedad

■ RESUMEN

No se puede entender la historia de la ciudad de Barcelona sin tener en cuenta su relación con el mar. Sin embargo, a menudo la historiografía no ha prestado la atención adecuada a la orientación marítima de la ciudad, especialmente en época moderna. Esto ha facilitado que buena parte de la población de la ciudad, que tenía en el mar su medio de vida, haya quedado olvidada en el discurso histórico. Este estudio pretende recuperar para la memoria de la ciudad a la gente que vivía del mar, ejerciendo oficios propios de este medio, como los pescadores, marineros, carpinteros de ribera o calafates. Todos ellos, junto con sus familias, conformaban la gente de mar de Barcelona que, sin duda, contribuyó a la conformación identitaria de la ciudad y de sus habitantes.

Palabras clave: Barcelona, mar, oficios del mar, pescador, marinero y carpintero de ribera

Sea crafts in modern Barcelona (16th-17th centuries): family and society

Abstract

It's not possible understand de history of the city of Barcelona without taking into account its relationship with the sea. However, often historiography has not paid adequated attention to the maritime orientation of the city, specially in modern times. This has led to a good part of the city's population, which ha dits livelihood at sea, to be forgotten in historical discourse. This study aims to recover for the memory of the city the people who lived from the sea. This people exerciced trades of this mèdium such as fishermen, sailors, shipbuildingmen or calafates. All of them, together with their famílies made up the seafarers of Barcelona, who contributed to the identity formation of the city and its inhabitants.

Keywords: Barcelona, sea, trades of the sea, fisherman, sailor and shipbuilder

■ INTRODUCCIÓ

Tot i ser una ciutat costanera, ancorada al nord-oest de la Mediterrània, la història marítima de Barcelona ha estat, sovint, oblidada per la historiografia. Així, els historiadors han escrit el seu relat d'esquena al medi aquàtic o centrant-se només en alguns períodes de la seva història. Exemples d'això en trobem en els segles medievals, i, en concret, en aquells que coincideixen amb el moment d'esplendor de Barcelona com a Cap i Casal de Catalunya i motor de l'expansió de la Corona d'Aragó per la Mediterrània, els segles XIII i XIV[1], o ja el segle XVIII, coincidint amb un període de bonança econòmica, fruit del comerç català amb Amèrica. Amb tot, al mig d'aquests dos períodes, tenim un important buit historiogràfic, que abasta els segles XVI i XVII, en el qual l'estudi de les relacions entre Barcelona i el mar ha quedat a un costat davant d'altres aspectes de la història de la ciutat que han suscitat més interès per als historiadors.

De la mateixa manera que, pel que fa als segles moderns, és força desconeguda la història marítima de la ciutat, també ho és la de la gent que vivia d'aquest medi; és a dir, que exercien oficis vinculats al mar, com podien ser els mariners, els pescadors o els mestres d'aixa, entre d'altres[2]. Aquest món dels oficis era força complex. La mateixa nomenclatura dels oficis i les confraries, gens clara, dificulta la identificació dels oficis i quins d'aquests integraven algunes de les confraries del mar: pescadors, mariners, patrons, mestres d'aixa, calafats, remolars, barquers vells, barquers nous, descarregadors, traginers de mar, macips de ribera, bastaixos de capçana o carreters de mar, entre altres.

Un dels trets característics de la Barcelona dels segles XVI i XVII fou la seva important població flotant. L'augment demogràfic vingué donat pel creixement vegetatiu de la ciutat i pel fet que aquesta era el principal centre urbà i capital del principat. Barcelona, doncs, esdevingué un important pol d'atracció d'immigrants. Així, durant tot el segle XVI, la ciutat rebé un flux constant d'immigració provinent de la mateixa Catalunya o de França. En aquest context, els oficis del mar van ser dels que més població flotant van tenir. L'arribada de vaixells de diverses procedències, carregats de mariners soldats, passatgers i altra gent de marineria; de mestres d'aixa i calafats que arribaven a la ciutat per treballar a les drassanes, ja fos temporalment o de manera fixa, procedents de diversos pobles de la costa catalana, o d'altres llocs, com Gènova o Nàpols; de tripulacions de pescadors provinents de les poblacions costaneres properes o de quantitats d'homes que arribaven per nodrir els oficis de càrrega, descàrrega i transport de les mercaderies. Tot indica, doncs, que aquests oficis mariners eren receptors d'importants contingents de mà d'obra.

Donat això, pot semblar que la població dedicada a aquestes tasques era molt basculant, amb una renovació constant de noms i cognoms. Si bé aquesta afirmació té, en part, validesa, el present treball vol demostrar que al llarg d'aquests dos segles també hi hagué un important contingent de població de la ciutat dedicat als oficis del mar estable, amb una continuïtat de famílies que transmeteren l'ofici de pares a fills. Aquestes nissagues del mar aconseguiren prolongar la seva presència a la ciutat mitjançant l'enfortiment dels llaços familiars, comunitaris i professionals, essencialment per via matrimonial, sobretot en el marc del mateix ofici o confraria, així com amb professionals del mateix sector d'altres poblacions costaneres catalanes. Així, la identificació i l'anàlisi evolutiva de les nissagues barcelonines que formaven part dels oficis i les confraries del mar permetrà tenir una visió de conjunt d'aquest sector econòmic de la ciutat i entendre el seu nivell d'integració i cohesió amb la resta de la població.

■ OBJECTIUS

L'objectiu del treball és, doncs, l'anàlisi dels diferents oficis de la ciutat de Barcelona que estaven relacionats amb activitats del mar, principalment des del punt de vista social. Ben coneguts per als segles XVIII i XIX, els oficis del mar de la ciutat de Barcelona encara són massa desconeguts per als segles XVI i XVII. En alguns casos, com la confraria dels calafats o la dels mestres d'aixa, els seus membres pertanyien tots a un mateix ofici. Però també trobem membres d'aquests oficis enquadrats a altres confraries, com són la dels fusters, la dels barquers vells o la dels barquers nous. Precisament, és en aquestes dues darreres on trobem membres provinents de diversos oficis. Un altre cas no gaire clar és el dels traginers de mar, amb l'existència al segle XVI de dues confraries: *els traginers de mar negres* i els *traginers de mar moriscats*[3]. Aquestes denominacions ens fan pensar en una possible presència d'esclaus en aquests oficis, almenys en els darrers segles de l'edat mitjana i potser al segle XVI. Així, uns dels primers objectius de l'estudi és l'anàlisi i la identificació dels oficis i les confraries marítimes de Barcelona i de les principals famílies que les integraven; així com donar una visió global del seu estat durant els segles XVI i XVII i valorar la seva relació, integració i cohesió, amb la resta de la ciutat i dels seus habitants. Sovint es té una visió dels oficis del mar i de la seva gent alienada de la resta de la ciutat, i cal veure fins a quin punt aquesta idea és certa, o si bé aquesta gent del mar estava integrada i cohesionada amb la resta dels barcelonins. En aquest

sentit, també és important veure quin és el pes polític, econòmic i social dels oficis del mar en relació amb la resta de la menestralia de Barcelona.

Però, com s'ha dit abans, aquest és un treball essencialment d'història social. En aquest sentit, són diversos aspectes els que centren l'atenció de l'estudi: la identificació de les principals famílies i nissagues dels oficis esmentats; la diferenciació econòmica d'aquestes dins d'ells o de la confraria pertinent; la política matrimonial d'aquestes famílies; les connexions dels membres d'aquests oficis amb les poblacions de la costa catalana i els seus vincles familiars i professionals o la possible incidència de la immigració francesa en aquests oficis i la seva inserció en ells.

Carlos Martínez Shaw afirmà a la 4th Mediterranean Maritime History Network Conference que la tradició de les poblacions costaneres oferia sempre la possibilitat d'una continuïtat familiar en el servei al mar, i que d d'aquesta manera es creaven nissagues que es perpetuaven al temps i que, per tant, continuaven el model de la pràctica gremial present en la majoria d'oficis de l'Antic Règim[4]. Un altre dels objectius d'aquest treball és, doncs, comprovar si es compleix aquesta premissa en el cas dels oficis del mar de la Barcelona dels segles XVI i XVII, tenint en compte els processos de creixement o retraïment econòmic que es donaren en aquestes dues centúries. En aquest sentit, també cal analitzar la continuïtat en el temps d'aquestes famílies o la seva extinció, tenint en compte els processos epidèmics i bèl·lics que patí la ciutat.

En relació amb aquesta història de les famílies, cal analitzar aspectes importants, com és la política matrimonial, és a dir, fins a quin punt es practicava l'endogàmia de gremi, o veure quins oficis estaven més oberts a entroncar familiarment amb membres d'altres oficis, en primer lloc del mar, però també la resta de la menestralia de la ciutat. De la mateixa manera, cal analitzar també la procedència laboral i geogràfica dels cònjuges per veure si es produïa un intercanvi regular de nuvis entre els joves dels oficis de Barcelona amb els de les altres poblacions de la costa. Un altre dels aspectes relacionats amb la política matrimonial que cal analitzar és el del dot, el del matrimoni dels fadrins o el futur de les vídues, tenint en compte que els homes d'alguns d'aquests oficis, com el de mariner, sovint morien mentre estaven embarcats. Tot i que les ordinacions d'aquests oficis incloïen l'assistència a les dones dels confrares malalts o morts, cal veure amb la documentació com es portava a la pràctica. En relació amb aquest punt, resulta ineludible l'estudi del paper de la dona als oficis del mar, tant en l'àmbit productiu com en l'àmbit familiar. Un paper sovint difícil d'esbrinar per la manca de documentació. El fet que només els caps de família assistissin a les assemblees de deliberacions dels oficis dificulta molt aquesta tasca.

La diferenciació econòmica i social de les famílies dedicades al mar és un aspecte important a treballar. Lògicament, al si dels oficis i confraries de la ciutat hi havia confrares més rics i confrares més pobres. Efectivament, el poder adquisitiu de cadascun era diferent, i això marcava directament les relacions i els vincles entre ells, així com les relacions de poder dintre de la confraria. Així, el present projecte pretén identificar aquestes famílies i relacionar-les amb el seu context social i econòmic. En aquest sentit, aquestes diferències econòmiques marcaven la vida social i cultural de l'ofici i, sovint, quedaven reflectides a la vida pública a la ciutat.

Atenent el que exposa García Espuche en relació amb la importància del port de Barcelona com a centre receptor i distribuïdor de mercaderies, però també la destacable activitat d'altres ports de la costa catalana en aquesta època[5], un dels objectius del treball és l'anàlisi dels vincles dels oficis marítims de Barcelona amb els de les poblacions costaneres. Barcelona, com a cap i casal de Catalunya, era el principal punt d'atracció de contingents humans, que hi venien a treballar temporalment o a residir regularment. En aquest cas, és important veure la procedència dels nous confrares que ingressaven a les confraries del mar i si tenien llaços familiars amb les confraries de la resta de poblacions costaneres.

Un altre dels objectius que no es pot menysprear en aquest treball és el de la possible presència de la immigració francesa en els oficis marítims de Barcelona. Com la historiografia ha demostrat ja fa temps, bona part del creixement demogràfic de la Catalunya del cinc-cents es degué a l'arribada, a vegades massiva, de joves francesos.

Imatge 1. Capítol matrimonial signat entre el pescador Ramon Sans, francès, habitant a Barcelona, i Caterina, filla del pescador Joan Ametller, dimecres, 29 de juny de 1633. (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Notari Jeroni Lentisclà, *Vigesumum quintum omnium contractuum et instrumentorum prothocollum*).

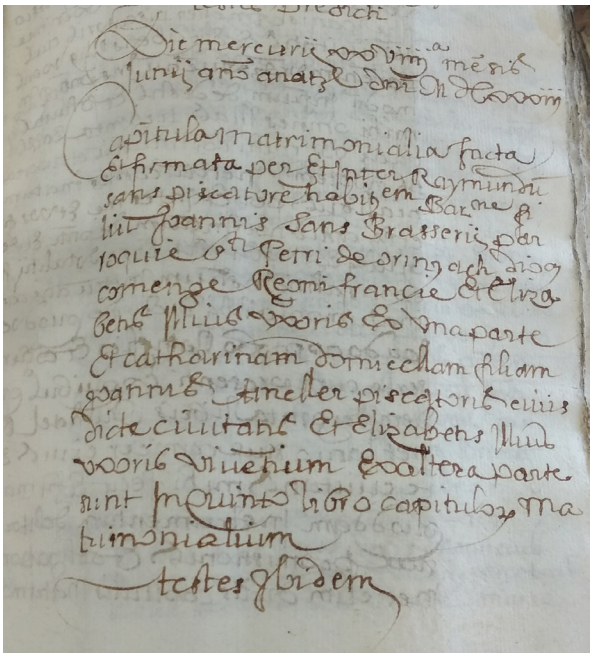

Així, Nadal i Giralt van quantificar la presència francesa a Catalunya entre el 1570 i el 1620 d'entre un 10% i un 20%. Davant d'aquestes xifres, cal esbrinar si els oficis del mar van rebre immigrants francesos i identificar en quin grau ho va fer cadascun d'ells. També cal esbrinar fins a quin punt aquests immigrants francesos van casar-se amb filles de mestres d'aquests oficis, i si van ser acceptats o no al si de les confraries, tenint en compte el rebuig que a vegades trobaven aquests immigrants a l'hora de ser acceptats i integrats a la societat d'acollida. (Imatge 1)

En definitiva, l'estudi pretén desvincular-se d'una història global de la ciutat de Barcelona, més anònima, per apropar-se a les famílies que treballaven als oficis marítims de la ciutat. En aquest sentit, la historiografia sempre ha focalitzat la seva atenció en les famílies de les elits municipals, i no tant a reconstruir la història de famílies menestrals. En el cas dels oficis marítims, aquest desconeixement encara és més acusat, sobretot en els segles moderns. Aquest estudi, doncs, pretén omplir un buit historiogràfic i refer la memòria d'una gent que treballava i vivia del mar i que, sense cap dubte, va contribuir a la formació de la identitat de Barcelona al llarg dels segles.

■ METODOLOGIA, FONTS I CRONOLOGIA

L'estudi sobre els oficis de mar de la ciutat de Barcelona als segles moderns i sobre la gent que els exercia parteix d'un obstacle inicial insalvable: la destrucció de l'arxiu històric de la parròquia de Santa Maria del Mar durant la guerra civil del 1936-1939, que va fer desaparèixer tot rastre documental de la societat marinera que es custodiava en aquest arxiu des de feia segles. Desapareguda aquesta documentació, sembla impossible poder fer una reconstrucció d'aquella societat i de les famílies que la integraven, donat que allà es custodiaven tots els testimonis documentals del cicle vital dels parroquians, com són baptismes, matrimonis, defuncions, etc. Encara disposem, però, d'alguna oportunitat d'aproximar-nos-hi, tot i que de ben segur lluny del que podria haver ofert l'arxiu de Santa Maria del Mar, fent recerca a altres arxius de la ciutat, especialment a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. La documentació de caràcter familiar, i fins i tot institucional, que es guarda en aquest arxiu és vastíssima, inabastable per una recerca que s'ha de realitzar en el temps d'un any.

No obstant això, el fet que alguns notaris tinguessin una clientela, tot i que no exclusivament, pertanyent a aquests oficis de mar, ens ha permès afrontar el repte. L'arribada i la consulta, casual o voluntària, a la documentació generada pel notari Jeroni Lentisclà, mentre es feia una recerca anterior, ens obrí la porta d'accés al món mariner de la Barcelona moderna. Jeroni Lentisclà fou un notari que treballà molt amb la gent de mar de la ciutat, des de començaments de la dècada del 1610 fins a la seva mort, l'any 1647. La seva documentació és important fins i tot des del punt de vista institucional, ja que fou l'escrivà d'algunes de les confraries dels oficis del mar, com fo-

Imatge 2. Consell general de la confraria de Sant Pere i Sant Feliu dels calafats; dilluns, 27 de desembre de 1633. (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Notari Jeroni Lentisclà, *Vigesumum quintum omnium contractuum et instrumentorum prothocollum*).

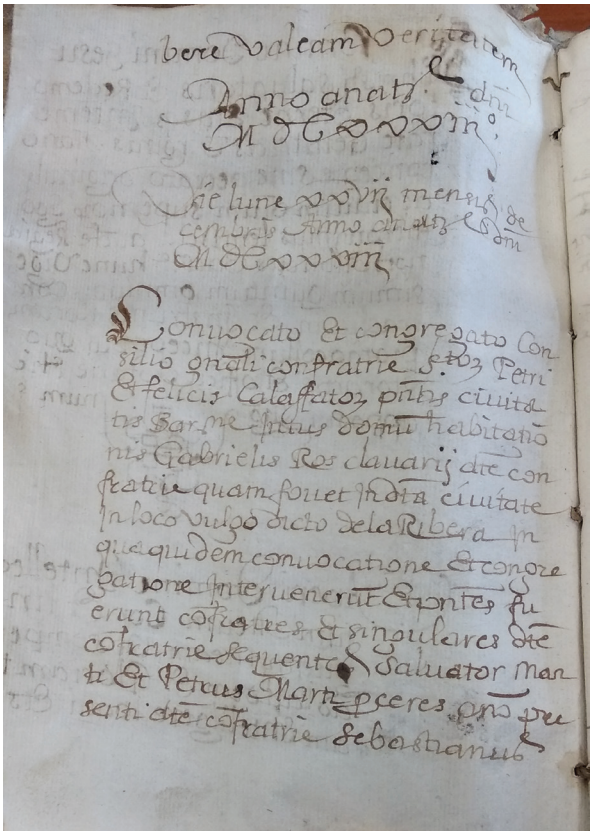

ren els calafats (Imatge 2), els mestres d'aixa, els pescadors, especialment, però també dels mariners, dels macips de ribera i dels barquers vells. Així, l'anàlisi dels seus trenta-tres manuals notarials, a més dels llibres de capítols matrimonials i de testaments, ens ha ofert aquesta possibilitat de conèixer, una mica més, la gent d'aquesta societat marinera.

Aquest notari no fou, però, l'únic que treballà amb la gent del mar. Paral·lelament a Jeroni, Miquel Lentisclà també tingué com a clients habituals membres d'aquests oficis mariners. Miquel estigué actiu entre el 1622 i el 1639. Amb tot, sabem que altres notaris, abans d'ells, ja treballaren habitualment amb els membres dels oficis de mar. I, a més, alguns de la mateixa família, com Nicolau Lentisclà, que ja començà a treballar amb ells cap a la segona meitat de la dècada de 1590. Concretament, als manuals de Nicolau comencen a aparèixer membres d'aquests oficis cap al 1596. A més, ja el 1597 la confraria de Sant Pere dels Pescadors confià en ell per enregistrar les actes dels seus consells. També comencen a aparèixer als seus manuals les reunions de les confraries dels descarregadors de mar dels barquers vells i dels barquers nous. Un altre membre de la nissaga de notaris fou Jaume Pau Lentisclà, actiu a la ciutat entre el 1587 i el 1612. (Imatge 3) Als seus manuals també trobem informació relativa a la gent de mar, tot i que la seva clientela fou molt diversa i els membres d'aquests oficis no van ser tan majoritaris com sí que ho van ser amb Jeroni.

De ben segur que Jeroni heretà la clientela dels seus parents Nicolau i Jaume Pau Lentisclà, ja que fou el 1613 quan Jeroni començà la seva activitat, tot just quan, tant Jaume Pau com Nicolau, moriren; el 1612 el primer, i el 1613 el segon. Tot i això, la confraria dels barquers nous no continuà treballant amb ell, i si que s'hi incorporà, en canvi, la confraria de Sant Elm dels mariners (Imatge 4). El fet que els barquers nous no confiessin el registre dels seus consells en Jeroni Lentisclà ens ha impedit conèixer més de prop aquesta confraria, i reconstruir la successió de pròcers que la van dirigir, com sí que ha estat possible en el cas dels barquers vells.

Encara sabem de dos notaris més que treballaren habitualment amb gent de mar. Al notari Miquel Axada, que estigué actiu a la ciutat les darreres dècades del segle XVI, (Imatge 5) s'hi fa referència, sovint, en la documentació del mateix Jeroni Lentisclà, com la persona que donà fe de molts actes fets en aquests anys anteriors al temps del mateix Jeroni, però també de Nicolau i Jaume Pau. La documentació d'aquest notari es conserva a la Biblioteca de Catalunya, i ens ha permès completar la informació sobre la gent de mar que visqué a Barcelona entre la darrera dècada del segle XVI i la primera del XVII. També Jeroni Talavera treballà sovint amb la gent de mar. La documentació generada pels Lentisclà fa referència a diversos notaris que també treballaren amb gent de mar;

Imatge 3. Llibre de Capítols Matrimonials, any 1591. (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Notari Jaume Pau Lentisclà).

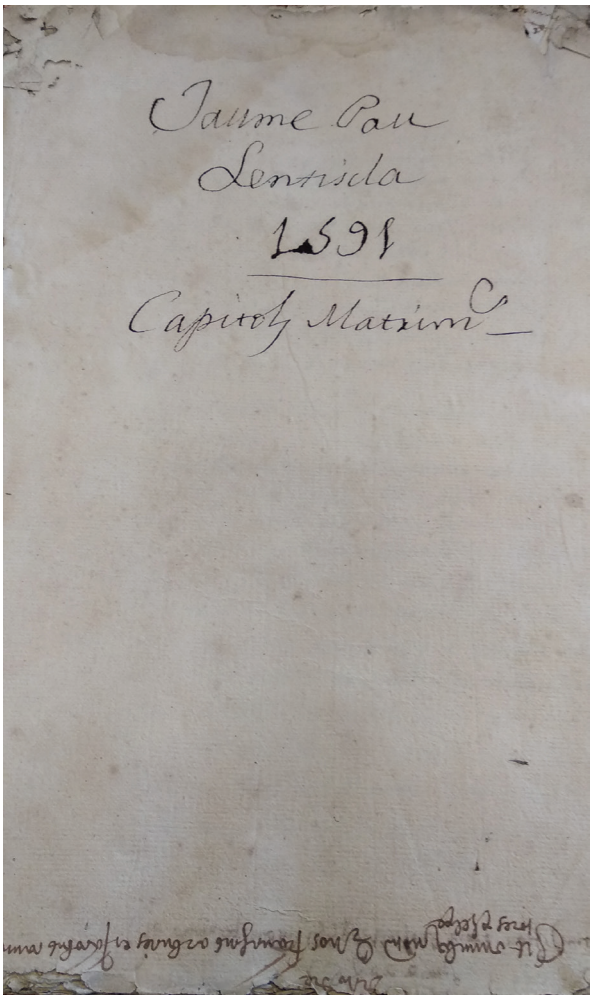

tot i que, per qüestió del mateix temps fixat pel projecte, la recerca en aquesta nombrosa documentació quedarà per a una futura investigació d'ampliació de la present.

De la mateixa manera que Jeroni Lentisclà heretà la clientela de Jaume Pau i Nicolau, calia esbrinar quin o quins notaris heretaren la del mateix Jeroni, després de la seva mort el 1647. Aquesta li sobrevingué al notari al bell mig del conflicte bèl·lic de la Guerra dels Segadors (encara faltaven cinc anys perquè s'acabés), en un moment molt complicat per a la ciutat i la societat barcelonina, on el ritme i l'estructura habitual de la societat marinera es veié alterat per la mateixa dinàmica dels esdeveniments. Francesc Lentisclà, que treballà força temps com a escrivà del mateix Jeroni, fou l'hereu de bona part d'aquesta clientela. Però l'anàlisi de la documentació generada per ell ha evidenciat que la composició dels seus clients canvià força. Els actes realitzats per la gent de mar cada vegada són menys nombrosos als seus manuals, i es produeix l'aparició progressiva de nous clients la consolidació d'una posició social i econòmica millor. A més, són més escassos els registres de les reunions dels consells de les confraries de mar, tot i que encara hi apareixen alguns consells de la confraria dels pescadors de Sant Pere, i alguna reunió del consell de la confraria dels mariners o del consell, ja conjuntament, de les confraries dels barquers vells i dels barquers nous. Amb tot, aquestes reunions dels consells registrats per Francesc han permès saber quines famílies tingueren continuïtat en els oficis de mar després de la guerra. No ha estat possible fer-ho, però, amb les confraries dels mestres d'aixa o dels calafats. Sense cap dubte, Francesc Lentisclà gaudí d'un ascens social que es veié reflectit en la seva clientela. El problema rau a esbrinar quin va ser l'hereu o els hereus de la clientela marinera de Jeroni Lentisclà. Fins al present, no hem pogut trobar un notari que treballés de manera clara amb la gent de mar, ja que tampoc Bernat Lentisclà sembla que hagués tingut entre la seva clientela la gent de mar. Així doncs, la recerca continua oberta en aquest sentit.

En la documentació generada per l'activitat d'aquests notaris hi trobem des d'informació de caràcter familiar, com són els capítols matrimonials o els testaments, que formen part del cicle vital d'aquesta gent de mar, passant per altres de caràcter més econòmic, com van ser les activitats de compravenda i lloguer de béns mobles i immobles, com ara cases, barraques i botigues de mar o embarcacions, contractes d'aprenentatge dels macips que s'iniciaven en algun d'aquests oficis, instruments de procuració, molt habituals i necessaris per a uns individus

Imatge 4. Concili general de la confraria de Sant Elm dels mariners de Barcelona, diumenge, 21 de desembre de 1614. (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Notari Jeroni Lentisclà, *Sextum omnium contractuum et instrumentorum prothocollum*).

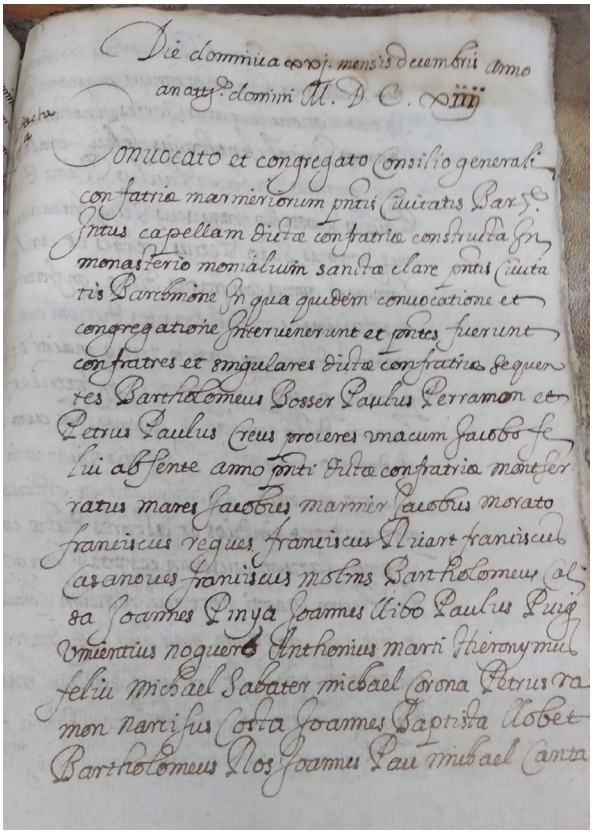

que contínuament havien de sortir a la mar i que tenien una mobilitat força important, així com la documentació institucional generada per les mateixes confraries d'aquests oficis.

Segons la hipòtesi de treball plantejada, segons la qual es pretén analitzar la societat marinera de Barcelona per veure l'evolució social i familiar d'aquests oficis, la metodologia utilitzada per a aquest treball es basa en la reconstrucció de famílies, amb l'objectiu de veure si realment va existir aquest pòsit de població fixa al barri de la Ribera i al quarter de mar, amb una sèrie de famílies que es prolongaren al llarg del temps. La documentació treballada ha permès tenir una idea aproximada, tot i que sovint amb molts buits, del temps d'activitat a la ciutat d'un nombrós grup de gent que va exercir aquests oficis de mar, gràcies a la seva participació en els consells de les diferents confraries (Imatge 6), als seus testimonis en actes notarials, on s'especifica l'ofici d'aquest testimoni, i a la mateixa documentació de caràcter familiar enregistrada per aquests notaris, com ara capítols matrimonials i testaments, que en molts casos ens ha permès establir, tot i que parcialment, parenteles entre individus amb el mateix cognom que desenvoluparen la seva activitat professional dins d'aquests oficis mariners.

El contingut de la documentació, però, ens ha fet delimitar l'objecte d'estudi inicial. La informació referent als matrimonis ens ha evidenciat un fet constatable: tant els macips de ribera, com els traginers de mar, rarament cercaren matrimoni, per a ells i els seus fills i filles, en els oficis de mar. Són molt escassos els matrimonis trobats de macips de ribera i traginers de mar amb pescadors, mariners, mestres d'aixa, calafats i, fins i tot, descarregadors de mar, tot i que la natura del mateix ofici s'assembla molt a aquests últims. A més, els traginers de mar gairebé no treballaren amb els Lentisclà, potser pel fet que la gran majoria habitaven, com ha evidenciat Albert Garcia Espuche, al barri del Raval[6] i, per tant, lluny de les escrivanies d'aquests, situades al bell mig de la zona d'habitatge i de feina de la gent de mar. L'escassetat de documentació referent als traginers de mar i la poca relació trobada entre els macips de ribera i la resta d'oficis de mar ha fet que el focus d'estudi fossin, doncs, els oficis de mariner, pescador, mestre d'aixa, calafat i els descarregadors de mar, tant de la confraria dels barquers vells com de la dels barquers nous.

■ CONCLUSIONS

Des del punt de vista quantitatiu, la documentació de l'Arxiu Històric de Protocols ha permès identificar gairebé quatre-cents cognoms de famílies dedicades als oficis del mar, entre les darreres dècades del segle XVI i la meitat de la centúria següent. Per al mateix període cronològic, i en termes d'individus identificats, més de quatre-cents

Imatge 5. Sisè Llibre de Capítols Matrimonials del notari Miquel Axada. (Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya).

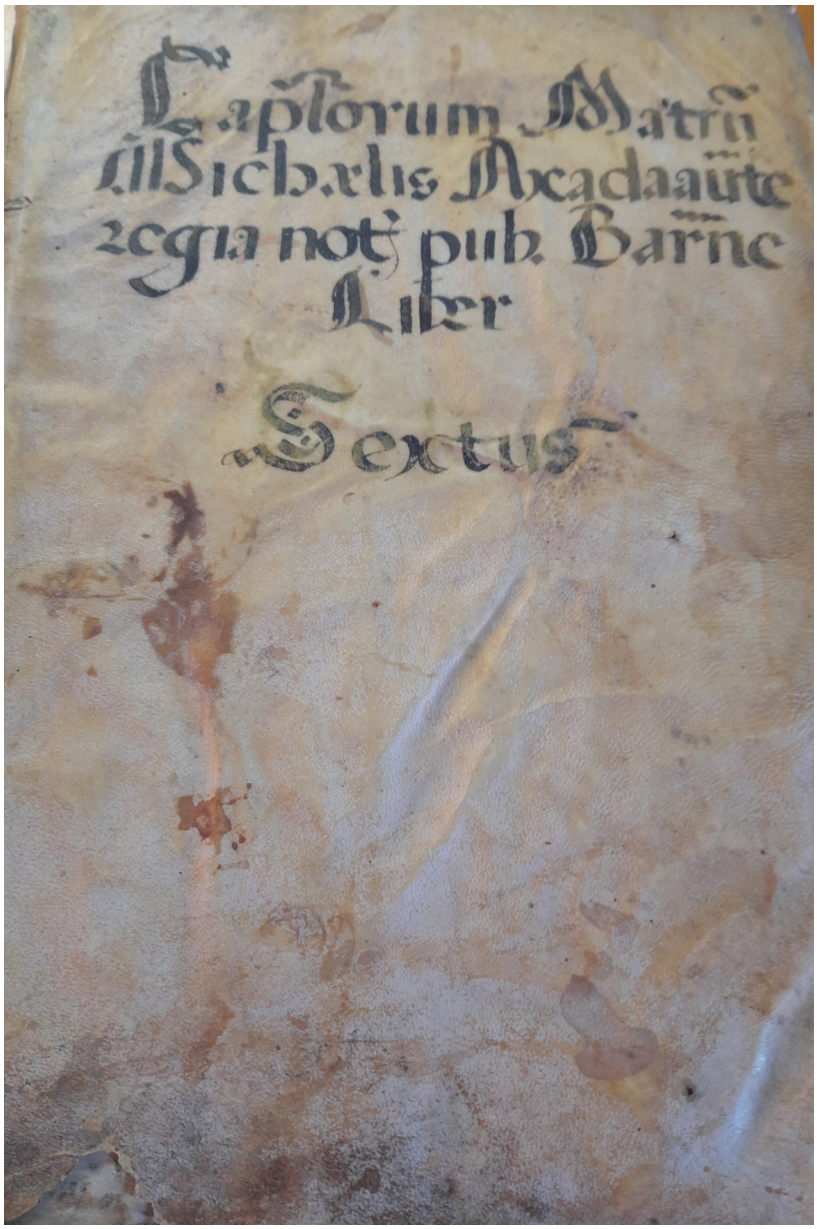

cinquanta pescadors, més de tres-cents trenta mariners, quasi cent cinquanta mestres d'aixa i una setantena de calafats. El treball d'investigació, doncs, s'ha basat, gairebé, en un miler d'individus, amb les seves dones, fills i filles, que van viure per al i del mar a la Barcelona dels segles XVI i XVII. En aquest miler de persones ja hi ha inclosos la majoria dels barquers, siguin nous o vells, ja que normalment desenvolupaven altres oficis del mar, sobretot els de mariners i mestres d'aixa. Algunes d'aquestes nissagues van tenir una permanència a la ciutat força llarga. La majoria aparegué a la ciutat a la segona meitat del segle XVI, coincidint amb un moment d'expansió econòmica de la ciutat i en el qual els oficis de mar tingueren força importància. Aquesta pervivència a la ciutat de no poques famílies corrobora la hipòtesi inicial plantejada de l'existència a Barcelona d'un gruix estable de població dedicada als oficis vinculats estretament al mar. Això, però, no vol dir que no hi hagués una població basculant al barri de la ribera del mar, atès que, com ja s'ha dit, la mobilitat pròpia d'aquests oficis de mar afavorí l'arribada a Barcelona, temporal o definitiva, de molts individus per treballar, o fins i tot de famílies senceres.

Essencialment les famílies estaven especialitzades en un dels oficis, tot i que, sovint els treballadors del mar desenvolupaven més d'un ofici o feina. Amb tot, són fàcilment identificables les nissagues més importants de cadascun dels oficis, tot i que algunes, les més grans, col·locaven els seus fills en altres oficis mariners. Un clar exemple d'això és la família Perramon, en origen mariners vinguts de Sant Pol de Mar a finals del segle XVI i que esdevingué, potser, la nissaga marinera més important de la ciutat durant força temps. Trobem els seus membres exercint els oficis de mariners, mestres d'aixa, calafats, barquers nous i, de manera no tan freqüent, pescadors. Els cognoms Martí, Puig, Ràfols i Torres els trobem essencialment a les confraries de mariners i pescadors, tot i que, a vegades, i pel fet de ser cognoms més comuns, hi trobem individus i famílies de diferents procedències.

És en l'ofici de la confraria dels pescadors on trobem les famílies més nombroses i que van mantenir la seva presència a la ciutat al llarg de bona part de l'edat moderna: Casanoves, Sahuquer, Pi, Santpere, Fàbregues, Mateu, Ferrer, Ros, Nadal, Font, Serra, Ximenis, Ràfols o Sabater. Hi va haver moltes més famílies dedicades a aquests oficis; aquestes són només les principals. Algunes d'elles, tot i tenir menys representants identificats, van tenir un important pes específic dins de la confraria i de la mateixa societat de la ribera, com els Cubells o els Rosselló. A la confraria dels mariners, van destacar, sobretot, a més dels ja esmentats Perramon, els Sahones, una nissaga important que va tenir presència a la ciutat durant força temps. No obstant, es pot destacar un tret diferenciador entre les famílies de mariners i les de pescadors. En aquests darrers es pot observar una certa continuïtat en l'ofici de pares a fills, amb un nombre d'individus identificats més elevat que a les famílies de mariners, molt menys nombroses. Aquestes darreres responen més a la voluntat d'un individu que, gràcies a la seva activitat, té una relació directa amb la ciutat de Barcelona, ja que facilita la seva instal·lació definitiva. A més, els seus fills tendeixen, d'una manera més clara que en els altres oficis del mar, a la diversificació professional i a l'ascens social. Així, doncs, les famílies de mariners són menys nombroses en quantitat d'individus identificats i en la seva presència cronològica a la ciutat.

Les nissagues dedicades a la construcció naval, és a dir, tant mestres d'aixa com calafats, queden normalment enquadrades, exclusivament, en aquests oficis, especialment els calafats, i es fa perfectament identificable la vinculació del cognom amb l'ofici. Aquest és el cas de nissagues de calafats com els Goday, durant el segle XVI, o dels Domènech, Framura Alomar o Morató al llarg del segle XVII; o de les nissagues de mestres d'aixa com els Caixa, Calvet, Camp de Sunyer, Perejaume, Mares, Gandolfo, Fornaguera, Cona, Huix, Verde o Tremolet. Altres famílies altament especialitzades en un ofici mariner foren els Sorribes, que eren remolars; és a dir, feien els rems, o els Mas, que fabricaven veles de naus. Finalment, el cas de les confraries dels barquers vells i els barquers nous és característic perquè, en la majoria dels casos, els confrares tenen altres oficis, especialment el de mariner

Imatge 6. Consell general de la confraria de Sant Pere dels pescadors de Barcelona, diumenge, 27 de febrer de 1594. (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Gremis Municipal, Caixa 20).

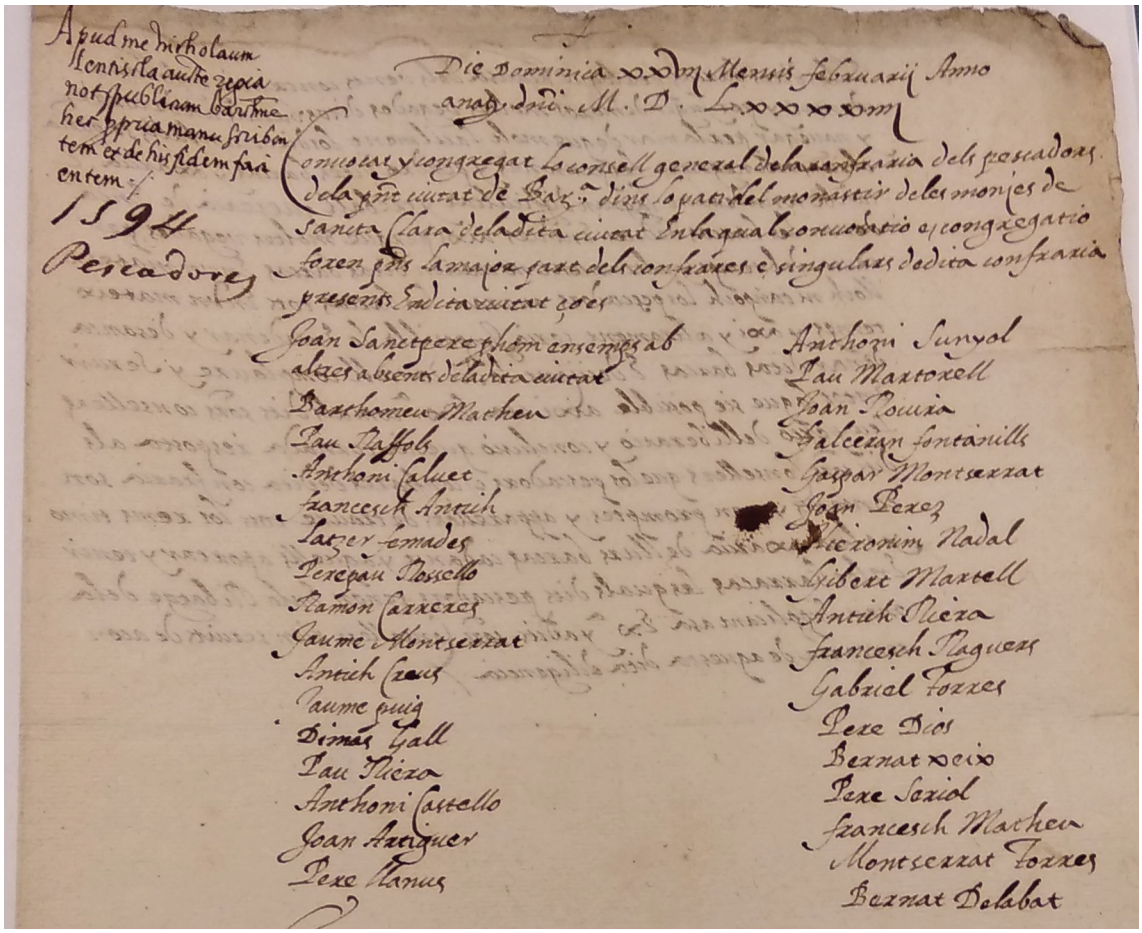

o el de mestre d'aixa, tot i que també hi trobem sovint famílies de garbelladors, com els Lleonart, Lledó, Martí o Bertran. Així, entre els barquers vells trobem les famílies dels Bertran, Casanoves, Cubells, Castellar, Fornaguera, Mares, Martí, Oriol, Perejaume o Prats; mentre que a la dels barquers nous tenim els Caixa, Creus, Mascaró, Palau, Rovira, Serra o Perramon.

Quant a la procedència d'aquestes famílies, cal destacar que, durant el darrer quart del segle XVI, s'instal·laren a la ciutat nombrosos pescadors provinents de les parròquies properes de Santa Maria de Badalona, Sant Martí de Teià, en concret del lloc del Masnou, o Sant Cebrià de Tiana, del lloc costaner de Montgat. D'aquestes parròquies tenim identificades les famílies de pescadors com els Barriga, Bruguera, Sabater o Tremolet, de Badalona; els Fàbregues, Famades, Gurri, o Nadal, de Sant Martí de Teià; els Mateu, Font, Vilar, de Sant Cebrià de Tiana; o els Santpere i Montserrat, d'Alella. Les famílies de mariners,

mestres d'aixa i calafats eren originàries, normalment, de parròquies una mica més llunyanes. Així tenim famílies com els Alegret, Ballester, Bonastre o Serra, de Vilanova de Cubelles; els Alomar, Camp de Sunyer, Flaquer, Feliu i Fornaguera, de Calella; els Perramon, de Sant Pol; els Morató, Aroses, d'Arenys; els Perejaume i Domènech, de Blanes; o els Garrell i Mauri, de Palamós.

En aquesta societat de mar, el paper de la dona era fonamental, donada la mobilitat obligada dels marits que passaven bona part de l'any viatjant, en cas dels mariners, o sortint a pescar cada dia, en el dels pescadors. També les mullers dels mestres d'aixa i dels calafats sovint veien com els marits havien de marxar a treballar a altres poblacions costaneres per a la construcció naval, tot i que en aquest darrer cas, serien les dones dels mestres d'aixa i els calafats de les poblacions de la costa catalana les que ho patirien més, donada l'obligació que tenien els seus marits d'anar a les drassanes reials per a la construcció de galeres. Davant una pròxima sortida al mar, sovint aquestes dones foren nomenades pels seus marits com a procuradores seves amb legitimitat per poder administrar el negoci i la família durant la seva absència. Llavors, aquestes dones esdevenien veritables caps de família, tot i que no assistien als consells de les confraries en nom del seu marit.

El treball al mar era perillós, una de les grans pors de l'època moderna, com advertí Jean Delumeau[7]. Moltes vegades, aquesta absència dels marits esdevenia permanent, ja que molts d'ells morien exercint les seves feines al mar. A la societat marinera de Barcelona, doncs, abundaren les vídues, sovint molt joves, que havien de continuar o refer les seves vides sense els seus marits. En el cas de les vídues joves, acostumaven a casar-se una altra vegada, sovint amb homes del mateix ofici del marit, o d'oficis mariners, tot i que a vegades tornaven a contraure matrimoni amb homes del cercle social i laboral dels seus pares. Però no foren poques les vídues que hagueren d'encarregar-se del negoci familiar, sobrevivint força anys al marit, com fou el cas, per exemple, d'Àngela Cubells, vídua del destacat pescador Pau Cubells, que s'encarregà del negoci familiar fins que el fillastre, Gaspar Cubells, fou adult. Àngela sobrevisqué, fins i tot, a Gaspar, que l'anomenà marmessora en el seu testament de l'any 1630, i tutora del seu fill Rafael Cubells, del qual s'encarregà fins que el nen morí, amb cinc anys. El cas d'Àngela Cubells és paradigmàtic d'aquestes dones marineres que esdevingueren caps de la família i del negoci.

Un altre dels objectius d'aquest projecte era esbrinar fins a quin punt la immigració francesa estigué present en els oficis de mar de la ciutat. La documentació ha revelat que aquesta presència francesa fou important. Famílies de pescadors com els Alier o els Brell tenien un origen gal. També fou important la presència d'aquest cognom entre els mariners, tot i que, generalment, foren individus joves que arribaren a la ciutat i s'enrolaren a les tripulacions. Amb tot, esbrinar el nombre de francesos presents als oficis del mar resulta difícil d'aconseguir, ja que, molt possiblement, bona part de les famílies provinents del Maresme tenien un origen francès. Com ha apuntat Alexandra Capdevila, bona part dels immigrants francesos instal·lats al Maresme, ho feren a les parròquies menys poblades, amb un perfil més agrari i més pròximes a Barcelona, com podien ser Sant Martí de Teià o Sant Cebrià de Tiana, que als centres més mercantils i/o més allunyats de la ciutat, com Mataró o Arenys[8].

En conclusió, amb aquest treball ens hem proposat donar veu a una part de la societat barcelonina sovint oblidada: la gent de mar. La documentació ha permès caracteritzar aquesta gent com un grup força cohesionat i identificat amb unes professions i una àrea geogràfica específiques dins de la mateixa ciutat de Barcelona. Quant a les professions, la documentació ha evidenciat que per gent de mar hem de comprendre aquelles persones o famílies que es dedicaven, essencialment, als oficis de mariner, pescador, mestre d'aixa, calafat o descarregador de mar. En aquest sentit, l'endogàmia matrimonial entre els integrats d'aquests oficis, força acusada, reforça aquesta idea. Pel que fa a l'espai geogràfic, tret de la Drassana, com a punt de desenvolupament fabril a l'extrem sud-oest de la ciutat i, per tant, pol d'atracció de mà d'obra per a la construcció naval, la major part de la gent de mar habitava al llevant de la ciutat, al barri de la Ribe-

ra, als carrers que confluïen al pla d'en Llull, i a les acaballes de la ciutat en aquell extrem. Amb aquest treball hem posat nom i cognom a aquests homes i dones que feren de Barcelona una ciutat de mar.

■ BIBLIOGRAFIA

Capdevila Muntadas, Maria Alexandra. «La matrícula de 1637:una radiografia dels francesos residents al Maresme». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, n. 44 (2003): 233-246.

Capdevila Muntadas, Maria Alexandra. «La inmigración francesa en la Cataluña litoral en los siglos XVI y XVII: un ejemplo de distribución espacial sobre el territorio», a *Población y grupos sociales en el Antiguo Régimen*, coord. per Juan Jesús Bravo Caro i Luís Sanz Sampelayo (Málaga: Universidad de Málaga, 2009): vol. 1, 391-407.

Capmany i de Montpalau, Antoni de. *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*. (Madrid: Antonio de Sancha, 1779-1807).

Capmany i Farrés, Aureli. *Historial del Gremi de Bastaixos de Capçana i Macips de Ribera de la Duana de Barcelona. Siglos XIII-XX*. (Barcelona: 1933).

Chamorro Esteban, Alfredo. «Mestres d'aixa i mestres calafats a la Barcelona del segle XVII: dos exemples de confraries marítimes a l'època moderna (1599-1648)», *Drassana, Revista del Museu Marítim de Barcelona*, n. 27 (2019), 58-89.

Colldeforns Lladó, Francisco de Paula. *Historial de los gremios de mar de Barcelona (1750-1865)*. (Barcelona: Gráficas Marina, 1951).

Fargas Peñarrocha, Maria Adela. *La genealogía cautiva: propiedad, movilidad y família en Barcelona, 1500-1650*. (València: PUV, 2012).

Fargas Peñarrocha, Maria Adela. *Les dones en l'Antic Règim*. (Barcelona: UOC, 2009).

Fernández Díaz, Roberto. «La gente de mar en la Cataluña del siglo XVIII» a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. I, (1984), 553-568.

Garcia Domingo, Enric. «La pesca i els pescadors de Barcelona. Una qüestió pendent», a *Per a una història de la pesca als Països Catalans. Recerca i reflexions historiogràfiques*, ed. per Joan Lluis Alegret i Alfons Garrido, (Girona: Museu de la Pesca, Càtedra d'Estudis Marítims i Universitat de Girona, 2018), 78-87.

Garcia Espuche, Albert. «Espais urbans de la gent de mar: Barcelona segles XIV a XVIII», *Drassana: Revista del Museu Marítim*, n. 15 (2007): 36-53.

González Arce, José Damián. «Las cofradías del mar en la Corona de Aragón (siglos XIII-XV)», *Espacio, Tiempo y Forma*, Serie III, Historia Medieval, n. 21 (2000), 285-310.

Grau i Fernàndez, Ramon (coord.). *Barcelona i el mar. Homenatge a Antoni de Capmany, 1742-1813*, (Barcelona: *Seminari d'Història de Barcelona. Quaderns d'Història*, n. 21, 2014).

Martín Corrales, Eloy. «La pesca en Cataluña en la Edad Moderna: una exitosa expansión por el litoral español», *Drassana. Revista del Museu Marítim de Barcelona*, n. 22 (2014): 78-95.

Martínez Shaw, Carlos. «La ciudad y el mar. La ciudad marítima y sus funciones en el Antiguo Régimen», *Manuscrits*, n. 15 (1997), 257-278.

Martínez Shaw, Carlos. «La historia marítima de los tiempos modernos. Una historia total del mar y sus orillas» a *Proceedings of the 4th Mediterranean Maritime History Network Conference*, 7, 8, 9 maig 2014, coord. per Jordi Ibarz Gelabert, Inma González Sánchez, Enric Garcia Domingo i Olga López Miguel (Barcelona: MMB, 2016), 17-56.

Martínez Shaw, Carlos i Fernández Díaz, Roberto. «La pesca en la Cataluña del siglo XVIII: Una panorámica», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, n. 8 (1988), 323-328.

Pujol Hamelink, Marcel. *La construcció naval a Catalunya a l'Edat Mitjana*. (Barcelona: Ed. Base, 2012).

Pujol Hamelink, Marcel. «La pesca durant l'Antic Règim als Països Catalans: una anàlisi historiogràfica» a *Per a una història de la pesca als Països Catalans. Recerca i*

reflexions historiogràfiques, ed. per Joan Lluis Alegret i Alfons Garrido (Girona: Museu de la Pesca, Càtedra d'Estudis Marítims i Universitat de Girona, 2018), 22-35.

Soberón Rodríguez, Mikel. «Les barraques de pescadors a la Barcelona moderna (f. XVI - m. XVII)», *Tribuna d'Arqueologia*, 2012-2013. (2015), 219-235.

Soberón Rodríguez, Mikel. «La confraria de pescadors de Barcelona. 1575-1650» a *Proveir Barcelona. El municipi i l'alimentació de la ciutat, 1239-1930*, ed. per Mercè Renom (Barcelona: Museu d'Historia de Barcelona i Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona, 2016): 159-172.

Soberón Rodríguez, Mikel. «Arqueologia i pesca d'època moderna a la ciutat de Barcelona», a *Per a una història de la pesca als Països Catalans. Recerca i reflexions historiogràfiques*, ed. per Joan Luis Alegret i Alfons Garrido (Girona: Museu de la Pesca, Càtedra d'Estudis Marítims i Universitat de Girona, 2018), 88-99.

Vilar, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya Moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. (Barcelona: Edicions 62, 1964-1966).

■ NOTES

1. Avui dia la Barcelona marítima és encara massa desconeguda en alguns períodes de la seva història. Aquest és el cas dels segles moderns, i concretament dels segles XVI i XVII. Tot i que en aquell temps bona part de la seva activitat econòmica mirava al mar, ja fos en l'àmbit de la producció com en el del comerç o el transport de mercaderies, encara són pocs els treballs que han tractat la història marítima de Barcelona en aquelles centúries. En aquest sentit, el mateix Antoni de Capmany, a la seva cèlebre obra *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (1779-1807), tractà els oficis del mar, en concret els descarregadors del port, principalment en època medieval. Els darrers anys, els medievalistes catalans han centrat el seu interès en el mar molt més que els modernistes. Així, han aparegut interessants estudis relacionats amb el món de la marineria i la construcció naval al Principat. En aquest sentit cal destacar els estudis de l'arqueòleg Marcel Pujol Hamelink, que, combinant els treballs d'arqueologia subaquàtica amb la investigació documental, és, a hores d'ara, un dels principals experts en la història marítima de Catalunya, en concret de la costa gironina.

2. Tenim dues importants obres de referència pel que fa a l'estudi dels oficis del mar. La primera és *Historial del Gremi de Bastaixos de Capçana i Macips de Ribera de la Duana de Barcelona. Siglos XIII-XX*, d'Aureli Capmany, publicat l'any 1933. Aquesta obra és una recopilació de documents trobats per l'autor relatius a diverses ordinacions donades pels reis i que regularen l'activitat dels membres del gremi al llarg dels segles. L'altra obra és de l'any 1951, *Historial de los Gremios de Mar de Barcelona (1750-1865)*, on el seu autor, Francisco de Paula Colldeforns Lladó, tractà aquests oficis en un temps en el qual l'estructura gremial tradicional de la ciutat s'ensorrava davant noves tipologies de producció. Malgrat que ja és una obra amb una certa antiguitat, el treball de Colldeforns resulta encara molt vàlid, ja que tracta aspectes per al segle XVIII plantejats ara en aquest projecte per als segles anteriors, com per exemple els aspectes referents a les dones del gremi, atès que no sols va fer l'estudi de l'ofici, sinó també el de la confraria i, per tant, de tot allò vinculat al món de l'assistència als confrares i els seus familiars. L'any 1962 va aparèixer la gran obra de l'historiador francès Pierre Vilar *Catalunya dins l'Espanya Moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*. En el seu tercer volum, Pierre Vilar va tractar de manera magistral el món de la marineria, el comerç marítim i la construcció naval a la Catalunya de la segona meitat del segle XVIII. Aquesta obra va tenir una repercussió immediata en els treballs posteriors que versaren sobre l'economia del país. Així, aquesta influència es pot veure a l'obra clàssica de Pere Molas *Los gremios barceloneses del siglo XVIII* (1970), on, tot i la gran qualitat del llibre, els oficis del mar no hi van tenir gaire representació, en part pel bon treball fet per Colldeforns. El 1977 va aparèixer una altra gran obra de referència per a la història de la ciutat de Barcelona: el treball de Claude Carrère *Barcelona 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, on l'historiador francès analitzà en el seu primer volum el món barceloní de la marineria, la construcció naval i la pesca en un moment de crisi econòmica; en el qual representà una obra molt completa centrada en els darrers dos segles de l'edat mitjana. Els darrers anys, els medievalistes catalans han centrat el seu interès en el mar molt més que els modernistes. Així, han aparegut interessants estudis relacionats amb el món de la marineria, la pesca i la construcció naval al Principat. En aquest sentit cal destacar els estudis de l'arqueòleg Marcel Pujol Hamelink, que, combinant els treballs d'arqueologia subaquàtica amb la investigació documental és, a hores d'ara, un dels principals experts en la història marítima de Catalunya: *La construcció naval a Catalunya a l'Edat Mitjana (2012)*; «La pesca en Cataluña en la Edad Moderna: una exitosa expansión por el litoral español» (2014); *La marina catalana a la Baixa Edat Mitjana. Sant Feliu de Guíxols, un port excepcional en la construcció i carenat de coques, naus i naus grosses* (2018); «La pesca durant l'Antic Règim als Països Catalans: una anàlisi historiogràfica» (2018). La pesca en època moderna comença a ser tractada pels investigadors. Un primer treball introductori fou el d'Eloy Martín Corrales: «La pesca en Cataluña en la Edad Moderna: una exitosa expansión por el litoral español» (2014). També cal destacar els treballs de l'arqueòleg Mikel Sobe-

ron: «Les barraques de pescadors a la Barcelona moderna (f. XVI - m. XVII)» (2015); «La Confraria de pescadors de Barcelona, 1575-1650» (2016) i «Arqueologia i pesca d'època moderna a la ciutat de Barcelona» (2018).

3. Francesc Carreras i Candi i Frederic Schwartz (eds.), *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*. (Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1898), vol. II, 193, 30 de abril de 1599.

4. Carlos Martínez Shaw, «La historia marítima de los tiempos modernos. Una historia total del mar y sus orillas», a Jordi Ibarz Gelabert, Inma González Sánchez, Enric García Domingo i Olga López Miguel (ed.), *Proceedings of the 4th Mediterranean Maritime History Network Conference*, 7, 8, 9 maig 2014, (Barcelona: MMB, 2016): 41.

5. Sobre la situació econòmica de Barcelona i Catalunya en aquesta època, vegeu Albert Garcia Espuche, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña 1550-1640*. (Madrid: Alianza Editorial, 1998).

6. Albert Garcia Espuche, «Espais urbans de la gent de mar: Barcelona segles XIV a XVIII», *Drassana: Revista del Museu Marítim*, núm. 15 (2008): 45.

7. Jean Delumeau, *El miedo en Occidente (siglos XIV-XVIII). Una ciudad sitiada*. (Madrid: Taurus, 2021), 49-62.

8. Alexandra Capdevila Muntadas, «La immigració francesa al Maresme durant els segles XVI i XVII. Un exemple de distribució territorial en una comarca diversa», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, n. 28 (2008): 876.